

פרק שני

מערכת היחסים הראשונית והתפתחות יחסי אגו-עצמי

ההתפתחות הנפשית של הילד ויחסי אגו-עצמי תלויים בהזנה הרגשית שמספקת האם, ממש כפי שהתפתחותו הפיזית תלויה בהזנה הניתנת על ידה. בהקשר זה, היחסים הראשוניים מספקים לילד ארבעה סוגי התנסות חשובים.

בשלב בו הילד והאם עדיין יוצרים זהות בלתי מובחנת, מערכת היחסים הראשונית מייצגת את קשר הילד לגופו, ל-Self, לזולת ולעולם. היחסים הראשוניים הם הבסיס האונטוגנטי להיות-בתוך-גופי, להיות-עם-עצמי, להיות-ביחד ולהיות-בעולם.

כפי שראינו, מערכת היחסים הראשונית בתקופת העוברות שמחוץ לרחם, שבה העצמי המוחצן של הילד עדיין נמצא באם, היא כעין מצב גן-עדן נעדר מתח. הילד מגולם במיכל רך ומכיל המייצג אם, עולם, גוף ועצמי כאחת. קיומו הטבעי קשור בשינה ובשלווה כמעט כמו בשלב הרחמי. הסמליות הקשורה לשלב הזה הינה: שובע, חמימות, ביטחון והכלה מלאה במיכל האימהי המגונן.

הפרעות המעוררות את האגו, כמו רעב, קור, רטיבות וכאב, מווסתות ומפוצות, כמעט מיד, על ידי האם המייצגת את העצמי, כך שביטחון, שינה שלווה והזהות של עולם-זולת ועצמי-גופני משוקמים תמיד.

התייחסותה או אי-התייחסותה של האם לאחדות הביו-פסיכית של הילד הינה בעלת חשיבות מכרעת, לא רק עבור אחדות אם-ילד, אלא גם להיווצרות המוקדמת של אגו ילדי, משום שהתודעה העצמאית של הילד ותגובות האגו החיוביות והשליליות קשורות בחוויות הגוף. רוך, שובע ועונג תורמים לאישור המוקדם החיוני להתפתחות ילד עצמאי, לתחושת הביטחון ולתחושת היותו רצוי, שהינם הבסיס ההכרחי להתנהגות חברתית חיובית ולתחושת ביטחון בעולם. הדחף לקיום כמו הדחף לאוכל הינו הבסיסי ביותר מבין כל הדחפים, והוא בא לידי ביטוי באופן טבעי בשליטת ההתנסות הגופנית. אבל אצל בני האדם לא ניתן להפריד בין יצר שימור-עצמי לבין היחסים הראשוניים עם האם, הפועלים מההתפתחות המוקדמת ביותר של האדם על האוטומוורפיזם ועל יחסו לזולת.

יצר שימור-עצמי כלול באוטומוורפיזם, אשר מראשיתו מכוון כמות ליבידו רבה כלפי ההתפתחות העצמאית של הילד. ככל שהאגו הופך לעצמאי כך האוטומוורפיזם נעשה מכוון להתפתחות, ואינו מעיד על נטייה ילדותית, ועוד פחות מכך על נטייה פתולוגית. שיווי המשקל המאפיין את היחסים הראשוניים התקינים, לפני שהחלקים וגרעיני האגו הצטרפו ליצירת אגו מודע, כבר מכיל בתוכם את המתח הפורה בין האני לזולת, ממנו תפתח האישיות הבריאה.

דיברנו במקום אחר¹ על חשיבות עצמי-גופני ועל הסמליות המטבולית של השלב האורובורי בפסיכולוגיה הפרימיטיבית, במיתולוגיה ובטקסים. וכן הצבענו על כך, ששלב התפתחותי פילוגנטי (התפתחות במישור השבטי) זה תואם את השלב האונטוגנטי (התפתחות במישור האישי) של הילדות המוקדמת. עצמי-גופני, אותה אחדות ביו-פסיכית שלמה, הוא הסמכות המווסתת הפועלת למען השלמות. עצמי-גופני מכוון כמעט בלעדית את ההתפתחות הביו-פסיכית של הילד, הכוללת את התקדמותו דרך שלבים תלויי-ארכיטיפ. בתקופה מוקדמת זו, כפי שראינו, האם כ-Self מוחצן, כ-Self התייחסותי משלימה את ה-Self הגופני של הילד, שבמצאות האחדותית המאפיינת את היחסים הראשוניים, הינם עדיין בלתי מובחנים.

¹ The Origins and History of Consciousness. Index: "Body."

אחד הקשיים העיקריים בהתפתחות הוא שעל האגו להתמקם בהדרגה בגופו הייחודי, האישי של הילד. תהליך זה שמתרחש בד בבד עם התפתחות האגו של הילד, מסביר את החשיבות המיוחדת שיש לכל חוויה גופנית בשלב המוקדם של הילדות.

במקביל מתחיל תהליך מעבר של העצמי מהאם אל הילד, ועם השלמתו משיג הילד אוטונומיה, בצורתה המוקדמת. בהיווצרות זו של עצמי אחדותי הילד האנושי נולד באמת.² ביחסים הראשוניים התנסותו של הילד מתרחשת ברובה, אם לא כולה, ברמת הגוף של הילד ושל האם. לכן תפקודי הגוף היסודיים הינם מוקדים של התנסויות אקטיביות: נשימה, צעקה, בליעה, השתנה, עשיית צרכים, ופסיביות: להיות מחומם, מלוטף, מנוקה ורחוץ. פני הגוף והאזורים הארוגניים שלו מהווים את הזירה העיקרית של התנסויות הילד עם עצמו ועם האחרים, כלומר התינוק חווה את הכל דרך עורו. העור, שדרכו בא התינוק במגע עם העולם החיצוני, הינו שדה התנסותו בעולם החיצוני. ומערכת העיכול הרגישה, עם האזור האוראלי הקולט והאזור האנאלי-אורטראלי הפולט, מהווה את שדה ההתנסות הפנימית. אזורי סף אלה, שדרכם נעשים החילופין בין החוץ לבין הפנים, הינם פעילים מאד, והילד נעשה ער להם במידה רבה. על רקע תחושת העונג הכללית שמתרכזת בגוף השלם, וכנגד העונג ההזנתי התואם את הדחף ההזנתי ומעניק לגוף כולו תחושת שובע הדומה לאורגזמה שמקורה בהזנה, אזורי הגוף נעשים מובחנים בהדרגה כנקודות התנסות מסוימות.

מאחר שבשלב הראשון של התפתחותו נשלט הילד על ידי יצר שימור-עצמי ועל ידי הדחף להתפתחות עצמית, הדגש הוא על סמליות ההזנה, שהינה לא רק חומר מוחשי ממנו נבנה הגוף, אלא גם מסמלת חיים, שמחת-חיים והגברת החיים. כך, משמעות חלב האם הינה יותר מאשר הזנה מוחשית. החלב הוא סמל לעולם אוהד והוא זהה לארכיטיפ האם הגדולה הטובה. כמו כן מסמל החלב את מהות האחדות הדואלית החיובית שהיא הזנה, הרוויה, ביטחון, חום, הגנה, עונג, לא-להיות-לבד, השתייכות, התגברות על כאב ועל אי-נוחות, האפשרות לנוח ולישון, והתחושה של להיות-בבית בעולם ובחיים כשלמות.

פרויד הכיר בחשיבות מערכת ההזנה, הכניסה והיציאה, בהדגישו את האזורים האוראלי והאנאלי, אך צמצמו את התיאוריה לאזורים ארוגניים והסברו את מערך הדחפים הקשור לאזורים אלה כשלב מוקדם של התפתחות מינית הוכחו כלא מדויקים. רק כאשר מתברר הקשר בין ההתפתחות הביו-פסיכית המיוחדת לאדם, לבין הסמליות התואמת, נעשה מובן גם הקשר בין השלב המותנה בארכיטיפ מחד להתפתחות האגו והעצמי מאידך.

'חלב' שייך לשלב האוראלי, אך כאן אוראלי הוא סמל לכל חליפין עם העולם. לפה יש משמעויות קוסמיות וחברתיות, המרחיקות מעבר לחשיבות המקומית, המוחשית והממשית של אזור רקמה רירי ארוגני. כמו הגוף כולו, אך במיוחד באזורים המודגשים, הפה בשלב הזה (וברמה מסוימת גם בהמשך) הינו אחדות פסיכולוגית. הוא חלק מעולם סמלי ומתפיסה סמלית של העולם. אין זה מקרי שהנשיקה, כביטוי של מצב בין-אישי שונה מכל גירוי אחר של רקמה רירית. הגורם המכריע של הנשיקה הינו החוויה הסמלית הבסיסית של לצאת אל החוץ, אל העולם ואל הקשר לזולת.

אכילה או קבלה והכנסה קשורים לפה כמו נשימה ודיבור. לא רק יניקה, מציצה, אלא גם מלמול, דיבור ושירה קשורים בפה. מכאן שכאשר אומרים על דבר שהוא אוראלי, הכוונה אינה, כפי שמניחה הפסיכואנליזה, לתקופה ילדית של הליבידו, אלא לבקיעה של תפיסת עולם שמתבטאת בסמל ארכיטיפי יסודי חשוב. אצל התינוק העולם הזה נמצא רק בהתהוות וקשור לקיומו. אך בקיום האנושי בכללותו הוא נשאר ברובד הרוחני והנפשי, עם משמעות סמלית מכרעת שאין לצמצמה לרמה של הילדי בלבד.

² כאן אנו יכולים רק להזכיר את תופעת הסכיזופרניה העשויה להיגרם מהכישלון בהעברת העצמי לתוך חווית גופו של הילד.

כשאנו מדברים על אורובורוס מזין (alimentary uroboros), אנו מתכוונים שעבור התינוק כוליות החוויה האנושית מתגלית באמצעות דחף וסמליות הזנה. יש לחזור ולהדגיש שאכילה ומזון - כפי שסמלים של שפה, מיתוס, חלום ואגדות-עם מראים שוב ושוב - מציינים אופן של תפיסת העולם, הבנתו והכללתו.

כפי שראינו, התינוק שאימו נעדרת במערכת יחסים ראשונית נעשה חולה. הגורם הראשוני למחלה אינו פיזי אלא נפשי ומשקף את הוויתור ההדרגתי על עניינו בחיים. הזנה פיזית בלבד אינה יכולה לרפא. רק באמצעות שיקום מערכת היחסים הראשונית תהיה הזנה זו שלמה. בהתאמה, כאשר אנו אומרים שה'גוף' של היחסים הראשוניים הוא סמלי וחובק-עולם אנו מנסים לבטא את האחדות המקורית האמיתית של פנים וחוץ, אשר פילוגנטית ואונטוגנטית הינה המציאות של האדם הקדום. התודעה המפצלת היא זו שלראשונה מנסה לקטב, בצורה לא מספקת בדרך כלל, את המציאות האחדותית לגורמים פיזיים ונפשיים, מוחשיים ומופשטים.

האגו מפציע ממצבו המעורפל של קיום בטרומ-אגו כתגובה למטענים עוצמתיים של ליבידו, והמציאות עבורו מתקיימת רק במקטעים מבודדים. בין מוקדי המציאות נמצאים, בשלב מוקדם זה, אזורים ארוגניים שהתגלו על ידי פרויד. באותה מידה ניתן לקרוא להם גנוסוגנים, משום שהם מתקשרים לא רק לעונג, אלא גם לידיעת המציאות.³ רק אם נביט על תופעה זו לאור מצבה של האנושות ככלל, נגיע להבנה מספיקה של התפתחות הילד. גם במיתוס, בטקס ובשפה - ששמרה על אופייה הסמלי עד היום - הידע המוקדם של העולם מבוטא דרך סמלי הגוף. 'להכיר' הוא כמו 'לקחת' או 'להפנים'. 'להבין', הוא 'לקחת ביד' או 'לעכל', ו'לשלול' הוא כמו 'להרחיק' או 'להיפטר' - ואין ספור דוגמאות נוספות של סמליות הגוף בהיכרות הראשונית עם העולם.⁴

הידע המוקדם ביותר של העולם והתפתחות האגו בתוך ובאמצעות הגוף מתרחשים במהלך אחדות הדוקה עם האם, לא רק עם גופה המעניק הזנה, חום והגנה, אלא גם בעזרת כל האהבה הלא מודעת של הילד לאמו וכל האהבה המודעת והלא מודעת של האם לבנה ולגופו. בשלב מוקדם זה של התפתחות האדם אהבה וידיעה, התפתחות אגו ויחסי זולת קשורים זה לזה, לכן מערכת יחסים ראשונית עם האם היא כה גורלית גם מבחינה זו. הפרעה קיצונית ביחסים הראשוניים יכולה להוביל לפיגור אצל הילד,⁵ בשעה שיחסים חיוביים מספקים את הבסיס ההכרחי, אם כי לא היחיד, לפתיחות כלפי העולם, החיונית להתפתחות האינטלקטואלית של הילד. זו אחת הסיבות לכך שבהבט החיובי האם הגדולה לא רק מעניקה חיים ואהבה, אלא, בצורתה הגבוהה ביותר היא סופיה, אלת הידע והחכמה (wisdom).⁶

בשלב זה התהליך הפסיכו-פיזי עדיין שייך ליחסים הראשוניים החיוביים ולאם כעצמי. באופן רגיל עדיין אין חלוקה לקוטב הראש החיובי ולקוטב השלילי ה'נמוך', המקיף את כל התהליכים שמעוררים ספקות או אף דחייה, את התהליך האנאלי, האורטוראלי ובהמשך את התהליך הגניטאלי (של אברי רבייה). בשלב זה כל התהליך הביו-פסיכי, היניקה המהנה ופעילות המעיים התקינה עדיין מהווים 'אהבה'. עצמי-גופני בכללותו, על כל תפקודיו הארוגניים והגנוסוגניים, הינו מקור חי ויוצר של עונג ושל התפתחות עבור הילד.

בשלב האורובורי יש לגוף חווית שלמות שלעולם לא תושג שנית, משום שרצפטיביות ופרודוקטיביות וכן אקטיביות ופסיביות, גבריות ונשיות, נחווים בשני קטבי הגוף וקשורים בתהליך התכווצות והתרחבות, תנועות הקליטה והפליטה. כאן לקוטב האוראלי, כמו הראש, יש

³ Jung, C. G., "Psychic Conflicts in a Child," *Collected Works*, Princeton University Press, 1954, Vol. 17, par. I ff.

⁴ "The Origins and History of Consciousness".

⁵ Bowlby, John, "Maternal Care and Mental Health".

⁶ Neumann, Erich, "The Great Mother", Bollingen Series XLVII, Princeton, New Jersey, Princeton University Press. 1955.

תפקיד מוביל, אף שלגבי הילד הקוטב האנאלי שווה בחשיבותו. המציאות האחדותית מכוונת על ידי הנשימה כחיבור בין פנים וחוץ וכתנועה הראשונה המובנת מאליה של הפנמה והחצנה, וכן היא מכוונת על ידי הצעקה כצורה ראשונית של דיבור, כי דרך הצעקה חווה האגו סביבה שמשחררת מאי-נוחות. על ידי יניקה ובליעה העולם הפנימי, שלא נתפס כעולם נפרד, נחוה כעולם חם, מענג ומספק. כך שכאן שוב, החצנה קשורה בהפנמה ואפשר לקרוא לכך התגשמות במובן הממשי ביותר של המילה.

כפי שידוע מאז פרויד, הקוטב הנגדי, האנאלי הוא גם בעל המשמעות הרבה ביותר. אולם כאן המתח וההרפיה אינם נחווים רק כאי-נוחות וכעונג. ההרגשה הראשונה של מאמץ ותוצר קשורה בפעולה של הוצאת הצואה, שבתרבותנו מודגשת במיוחד על ידי האם ובכך מספקת מקור חיובי של גירוי. אף על פי שרק לאחרונה החלו אימהות לייחס חשיבות רבה לתנועות המעיים של תינוקותיהן, הרכות הקשורה לטיפול בתינוק והגברת הגירוי האנאלי הינם ללא ספק עתיקים.

הקוטב האנאלי הוא גם יצירתי. ברמה הגופנית 'לבטא עצמו' פירושו היה תמיד לתת דבר מעצמו, ליצור דבר ממשי, קורטוב עולם. הקשר בין היוצר המבטא עצמו לבין התוצר שלו קיים בשלב זה, וגם בהמשך, כאשר הקשר בין הביטוי לבין שלמות הגוף משתקף ברמות אחרות.

ארנסט קסירר⁷ ציין שכבר אצל האדם הפרימיטיבי חווית החלל והזמן הושגה דרך אוריינטציה של הגוף. לדעתו, התפתחות השפה האנושית והילדית תלויה אף היא בחוויה הבסיסית של הגוף או מה שאנו מגדירים כעצמי-גופני:

"נראה כאילו יחסים הגיוניים ואידיאליים נעשים נגישים לתודעה הלשונית רק כאשר הם מושלכים לתוך החלל ובאופן אנלוגי 'משועתקים'.

...במלמול הילדי הראשוני ניכרת הבחנה חדה וברורה בין קבוצה של קולות m, n שהם צלילים המכוונים פנימה בעוד צלילים מתפרצים p, b ו- d הם צלילים הפונים לכיוון הפוך. במקרה אחד הצליל מציין שאיפה לחזור לסובייקט. במקרה השני היחס כלפי העולם החיצון, הוא של הפנייה או דחייה. האחד תואם לתנועה של אחיזה בניסיון להתקרב, השני תואם לתנועה של להראות או לדחוף. לפי ההבחנה המקורית ניתן להסביר את הדמיון המדהים בין ה'מילים' הראשונות שילדים אומרים בכל רחבי העולם. כשאנו חוקרים את מוצאם ואת הצורה הפונטית הקדומה של כינויים רומזים ופעלים בשפות שונות אנו מוצאים תבניות פונטיות זהות או דומות בעיקרן."

בדומה לכך ציין פיאז'ה שאצל הילד ההתנסות בעולם מתחילה עם הגוף וסמליות הגוף.

הסיבה העיקרית שבעטיה קשה לנו כל כך להכיר את עולמו של הילד, ובמיוחד את עולמו של התינוק היא, שהמציאות האחדותית הראשונית שונה באופן בסיסי מהתודעה המקטבת של העולם. כבר ציינו שעולמו של האדם הארכאי נחוה קודם כל כמשוואה של גוף ועולם⁸ ושבלב זה הגוף הנשי, גופה של האם הגדולה מופיע כגוף עולם. להיות 'בעולם' נחוה במקור כלהיות 'בתוך משהו'. האם הגדולה הינה המיכל, אשר בלבוש שאנו קוראים לו 'טבע', עדיין ממשיכה להכילנו.

המציאות האחדותית הראשונית אינה רק דבר שמקדים את התנסותנו, היא נשארת בסיס קיומנו גם אחרי שתודעתנו, עם הפרדת המערכות, נעשית עצמאית ומתחילה לשכלל את ראיית העולם האובייקטיבית והמדעית.

⁷ Cassirer, Ernst, "The Philosophy of Symbolic Forms." I, New Haven, Yale University Press, 1953, p. 201.

⁸ "The Great Mother"

לעתים קרובות הדגשנו את הצורך לפתח את המודעות, אך גם ציינו שהמודעות המקטבת לסובייקטיבי ולאובייקטיבי, מייצגת מקטע מוגבל בלבד של המציאות השלמה. במילים אחרות, יכולת הראיה שלנו תופסת רק חלק קטן מהמציאות המקיפה, לעומת יכולת התפיסה של השלמות הנפשית, החווה את המציאות האחדותית.⁹ המודעות האובייקטיבית קשורה בהכרח בהרחקת האמוציות והליבידו, ולכן בסופו של דבר, אנו תופסים רק מקטעים חסרי חיים שניתקו מהשלם הוויטלי.¹⁰

הילד חי בעולם של מציאות אחדותית שעדיין אינה מפותחת לאפיונים מנוגדים של תודעה. גם אחרי שהוא נולד מבחינה פיזית, והעצמי שלו נע מתוך האם כלפי העצמי-הגופני, הילד חווה את העולם בתוך ובאמצעות היחסים הראשוניים. "כל העולם", אומר פיאד'ה "מרגיש כנמצא 'באיחוד' ('communion') עם העצמי ובציות לו".¹¹ הקשר, הקסום באמת, בין העצמי של התינוק לעולם הוא אחד ממאפייני 'השותפות המיסטית'. העצמי הילדי מגולם כעצמי-גופני, כשלמות ביו-פסיכית והעולם נחווה כזה עם הילד.

כל מה שתודעתנו רואה בו איכות או תפקוד מהווה עבור הילד כמו גם עבור האדם הארכאי ממשות פיזית. בהתאמה, אומר פיאד'ה על הילד: "מציאות ספוגה בעצמי, ומחשבה מובנת כשייכת לקטגוריה של החומר הפיזי". כאשר אנו מבינים את השוויון: גוף-עולם-טבע במשמעותו המלאה ואת הקשר הטבעי ליחסים הראשוניים, מתאפשרת גישה אמיתית ולא מפחיתה לנפשם של הילד ושל האדם הפרימיטיבי.

בתחילה העולם הינו תמיד אם-עולם, למעשה מוקדם מאד הוא אם-גוף-עולם. בנוגע לעולם הילד, כותבת מלני קליין: "דברים מגוונים שוכנים בגוף האם", ובנוגע ליחסו של הילד לפנים גוף האם: "חלק זה נעשה לתמצית האישיות כולה כאובייקט ומסמל את העולם החיצוני והמציאות כאחת".¹² כאן קלעה קליין למשוואה גוף-מיכל-עולם שאנו מדברים עליה.

אולם בהתייחסותה הקונקרטית לעולמו הסמלי-מיתי של הילד ושל ראשית האנושות היא שוגה. מובן שהילד חושב שעולמו אמיתי, בכל זאת זהו עולם סמלי. לפיכך יש להבין תמיד את התבטאויותיו של הילד כסמליות, ולא לפרשן מנקודת המבט ההגיונית של תודעת המבוגר.¹³ כאשר לדוגמא, הילד מבטא שאיפה לקבל, להפנים או להחזיק אובייקטים כרצון לאכול אותם, אין כאן סדיזם אגרסיבי - אלא, ילד שרוצה להכניס פנימה, לתפוס ולהבין את העולם, שבשלב זה עדיין אינו מובחן מהאם. במילים אחרות, ילד שרוצה 'לאכול' את העולם.¹⁴

סמליות חווית העולם הראשונה נגזרת במידה רבה מדחף ההזנה, שהינו טרום-מיני וטרום-גניטאלי. בשלב זה כמעט כל דבר מבוטא בעזרת סמלי הזנה ובמונחים אוראליים ואנאליים.

אמרנו שנפש הילד תופסת באופן מיתולוגי, ושהיא קולטת את העולם בקטגוריות המוכרות לנו מהמיתוס. ראיית העולם הילדית דומה מאד לראיית העולם המיתולוגית,¹⁵ בעיקר בנוגע לתפיסות של יצירה, בריאה ולידה, ולדמיון בין תיאוריות ילדיות על הלידה למיתולוגיה של בריאה.

⁹ Neumann, "Psyche and the Transformation of the Reality Planes".

¹⁰ "The Origins and History of Consciousness".

¹¹ Piaget, Jean, "The Child's Conception of the World", London, Routledge and Kegan Paul, 1951, p. 167.

¹² Klein, Melanie, "The Psychoanalysis of Children", London, The Hogarth Press, 1950, p. 208.

¹³ פירוש כזה נכון רק במידה והילד נכשל בהתקדמותו לשלב המתאים לגילו, בו היה עליו לפתח תודעה רציונלית.
¹⁴ הזיהוי הראשוני של הילד אמא-עולם נעשה ברור בהמשך, בגישתו המאגית של הילד כלפי העולם, שגם היא נובעת מהיחסים הראשוניים. בהדרגה הילד לומד להבחין בין תגובת האם לבכי המצוקה המאגי שלו (משום שהיא זו שמייצגת את העולם), לבין מילוי צרכיו על ידי העולם החיצון אשר אינו מגיב ישירות לצרכיו המאגיים של ילד במצוקה.

¹⁵ Graber, Gustav Hans, "Zeugung, Geburt und Tod", Ein psychoanalytischer Vergleich. Bern, Huber, 1930.

בהמשך סמליות דחף ההזנה מקבלת אופי מיני, וכאן מתחילים הניגודים. אם העלמות לתוך הגוף מתורגמת כאכילה, ניתן לתאר הזדווגות כאכילת הפניס על ידי האם והאכלת האם על ידי האב. השוואות כאלו, האופייניות לשפת האורובורוס המזין, טבעיות לחלוטין בשלב מוקדם זה, אך הן עלולות להתגלגל לנוירוזה ולפסיכוזה כגון נוירוזה חרדה שבמרכזה פחד שהואגינה תנגוס בפניס. לאותה רמה של סמלי הזנה שייכות ההבנות הפרימיטיביות והילדיות הרואות בהריון, באכילה ובלידה - עשיית צרכים.

עוד נדון בסמליות אנאלית ובקשר שלה למוות ולחטא. הקשר ההדוק והחיובי בין אנאליות לאדמה ולפוריות מהווה יסוד חשוב לכל טקסי הלידה מחדש ולחלק מטקסי הפוריות. כאן אנו נוגעים בחוק הבסיסי שבהתפתחות הנפשית, האישי כמעט תמיד נגזר מהטרנספרסונלי ומובן במונחים של סמליו. אפלטון אומר: "אין זו האדמה שמחקה את האישה, אלא האישה היא זו שמחקה את האדמה". אמירה זו מתייחסת ליחסים הראשוניים בין צואה לאדמה. כפי שהראה אדולף ג'נסין, קיימת אמונה בסיסית בתרבויות חקלאיות מטריארכליות מסוימות, שפוריות הצמחים מעידה על מוות והקרבה עצמית של אל.¹⁶ הקשר בין חיים למוות מתרכז סביב הסמלים של קמילה, חושך, אדמה, ושל התחום הנמוך ביותר כמקור החיים. עם הכיליון הגוף נעשה אדמה, ומאותה אדמה פורצת צמיחה חיה שהאדם ניזון ממנה. הסמל השלם ביותר של הקשר הזה, השייך במקור לתחום האדמה הנשי, הינו גוויית אוזיריס המבוחר, 'הירוק', ממנו צומחת התבואה. בהמשך, בעיקר בעולם הפטריארכלי, עובר הדגש למשמעות המאירה של ה"לחם נותן חיים", בהקשרו לשמש ולתבואה הזהב. אך במקור החשכה המפוררת של המוות, תחום האדמה והאם, והפוריות הם הרחם החשוך של המיסטריות.* באלכימיה חוזר מיתוס הפוריות בהשתנות הריקבון לירוק ולזהב. כך הגוף האנושי הוא נומינוזי** והצואה קשורה בסמליות של פוריות החשכה הן עבור האדם הארכאי והן עבור הילד.

בשלב הראשון של היחסים הראשוניים קוטב הגוף העליון וקוטב הגוף התחתון מודגשים במידה שווה, בנפשו של הילד, בתנאי שהקוטב הנמוך לא קיבל הערכה שלילית. בשלב זה הדגש הינו על מיסטריות ועל סמלים מטריארכלים-קטונים קדומים, ועדיין לא על העולם השמימי, הפטריארכלי, המקביל להבלטת-יתר ולהדגשה של התודעה, הנעשית דומיננטית בשלב מאוחר יותר.

כפי שכל אחד מהחשים מהווה עולם בפני עצמו, כפי שהעולם הטכנולוגי התפתח מהמערכת המוטורית כשכלול של הכלי הראשון (המקל שאיתו האריך הקוף את זרועו), כך העולמות האוראלי והאנאלי הינם המוקדים בהם מתרכז העולם הגופני בשלבי ההתפתחות המוקדמים. ההנאה של שלב זה כונתה בצדק 'אורגזמת הזנה', מאחר שמדובר בתענוג פנימי הנוגע לכל מערכת ההזנה מהפה ועד לפי-הטבעת. בחוויה, רעב הוא כמיהה, שובע הוא התגשמות, משום שכאן השייכות לארכיטיפ האם פועלת תמיד, עם ההשלכות הרגשיות, האוטומוורפיות והחברתיות. כשאנו מדברים על רעב רוחני או נפשי, אנו חוזרים לאותו שלב קדום בו רעב הוא עדיין שלמות אחת, שלב שבו גוף, נפש ורוח הם עדיין אחד. וכל תחומי החיים האלה, שבהמשך יתגלו ויהיו מובחנים, עדיין מקופלים בניצן של סמל ההזנה.

אין זו הגזמה ואף לא קונקרטיזציה לומר ש'חלב' האם הגדולה חובק את הסמל העליון, את ה'חלב של סופיה' שמזין את הפילוסופים.¹⁷ הצהרה מעין זו רק מבטאת ומתארת את מורכבותה של מציאות סמלית התקפה לכל שלבי החיים, כלומר, שהאם הגדולה של החיים מגדלת את כולם, ושללא שפעה הזורם הקיום כולו היה מתנוון. מאחר שהכנסה, עיכול והוצאה הם התנאים

¹⁶ Jensen, Adf Ellegard, "Hainuwele", Frankfurt/Main, Klostermann, 1939, und "Das religiöse Weltbild einer frühen Kultur", Stuttgart, Schröder, 1948.

* mysteries, טקסי חניכה מיסטיים קדומים.
** numinosum, מושג של אוטו רודולף, אלוהי, קדוש.

¹⁷ "The Great Mother".

האלכימיים הבסיסים לכל גדילה של ילד ולכל שינוי, הרי שיניקה ובליעה בתקופה הטרומ-גניטאלית הופכים להתעברות, ואילו ריקון המעייים הופך ללידה. מסיבה זו סמליות האורובורוס המזין מתרחבת, דרך השפה, לרמות גבוהות ביותר של חיים רוחניים. מושגים של הכנסה, עיכול והוצאה, צמיחה והולדה הם, כמו מספר רב של סמלים מתחום זה, מושגים הכרחיים לכל תיאור של תהליך בריאה והשתנות.

התפקוד הגופני, החשוב ליחסים הראשוניים ולהתפתחות הילד, עובר דרך שלבים האופייניים לאנושות. בשלב המוקדם, בשלב האורובורי הטרומ-גניטאלי, שולטים דחף ההזנה וסמליו. ראשיתן של ההתפתחות הגניטאלית והמינית האמיתית מוטמעות אף הן בסמליות ההזנתית. איננו מסווגים שלב זה תחת הכותרת של מיניות הילד, משום שגובר כאן סמל אחר, הנובע בעיקרו מדחף שונה, הוא דחף ההזנה. שלב זה, כמו כל שלב, הינו חובק כל, הוא מבטא עצמו במונחי סמליותו. כאשר בהמשך אברי המין משיגים עליונות והדחף המיני גובר, כי אז מתעוררת הסמליות המינית שבתורה תופסת ומפרשת מנקודת מבטה המינית.

השלב העוקב אינו נובע מהשלב הקודם לו. המיניות אינה הבחנה מאוחרת יותר של הדחף ההזנתי, והדחף ההזנתי אינו שלב מוקדם של המיניות. אופייני למצבי מעבר שהשלב האחרון (למשל השלב המיני) מובן בתחילה באמצעות הסמלים של קודמו (למשל השלב המזין). לכן לא מתקבל על הדעת לפרש את השלב המוקדם, האוראלי, כסדיסטי. האדם שנוגס באוכל אינו סדיסט באותה המידה שהקניבל הארכאי אינו סדיסט. הדבר נכון ללא קשר לכך שבתקופת ההתפתחות המינית המאוחרת יותר של הילד, התכנים והתפקוד טעונים במיניות. אכילה כאיחוד אין לה דבר משותף עם סירוס, והדימוי של אם טובה או של אם רעה, של שד טוב או של שד רע, אינו צומח מתוך השלכה של רגשות חיוביים או שליליים של הילד כלפי אימו, אלא מהווה ביטוי למצב אובייקטיבי שאינו קשור לתוקפנות ילדית או לסדיזם, מקורם של אלה משני תמיד, והוא ביטוי פונקציונלי של אגו חרום (distress-ego).

כשמלני קליין כותבת: "לכן גוף האם הוא מעין מחסן המכיל את הסיפוק של כל המאוויים וההרגעה של כל הפחדים..."¹⁸ היא מתארת אלמנט מקורי ואובייקטיבי במצב הראשוני, ולא מנגנון השלכה ילדי. בדומה לכך, הדימוי של אם שלילית הוא דימוי-חרדה משני של מצב מצוקה מסוכן הנוצר על ידי יחסים ראשוניים לא מספקים, ולא השלכה של תוקפנות ילדית ראשונית.

כאשר נבין את התפתחותם של השלבים השונים ונלמד להבחין בין הסמלים השונים הנוגעים להם, נוכל להציע פירוש נכון לביטוי הפסיכולוגי התקין או החרגי של הילד או של הבוגר. כבר במציאות האחדותית מתחיל התינוק להבחין בין עצמו לבין מה שבחוץ, ולהפנים בחזרה אלמנטים מהעולם לתוך עצמו. לכן מובן שתודעת האינדיבידואליות המובחנת הקדומה ביותר מתפתחת דרך העור, פני השטח המבחינים ומגדירים את הגוף מהעולם החיצוני. אך שוב, מערכת היחסים הראשונית משפיעה לא רק על קשרי הילד עם אימו אלא גם על התפתחות עצמאותו. קשר מחזורי קבוע עם גוף האם מביא בהדרגה את קיומו של עצמי-גופני לחוויה ולתודעה של קומפלקס-אגו.

התפקודים המוטוריים של האדם מתפתחים בהדרגה, וכך גם קוטב הראש, מקום 'מושבים' של מרבית החושים ולכן גם של האגו, מפגיין את עליונותו רק בהדרגה. באופן רגיל, מלבד במקרה של כאב הנובע ממחלה, התחושה בשלד הגוף הינה מופחתת (לכן ילדים קטנים מציירים יצורים המורכבים רק מראש ורגליים), בשעה שהתחושה בפתחי הכניסה והיציאה של מערכת ההזנה כבר מודגשת מהתחלה.

דמות האם כארכיטיפ האם הגדולה, מעניקה קומפנסציה, ביטחון ומחסה, וגם עונג, ומהווה את הבסיס החיוני להתפתחות האגו הילדי. בתחילה האגו מנומנם בעיקר, מפציע רק כדחפים

¹⁸ Klein, p. 284.

מבודדים ההופכים בהדרגה לתכופים, לפעילים ולעצמאיים יותר ככל שהילד נעשה מובחן מהאם. האגו מאופיין על ידי תהליך של אינטגרציה אותו מאפשרת האם ואף משמשת לו דוגמא.

החוויה היסודית של שלב זה, כפי שהיא מאופיינת על ידי האם הגדולה, הינה של מחסה ברצף הקיום. לאגו יש ביטחון שלם בעצמי. החוויה הקוטבית הראשונית, כמו עונג ואי-נוחות, בפנים ובחוץ, מוגנת על ידי תהליך של קומפנסציה המסופק על ידי העצמי של האם. כך גם מתח הגורם לאי-נוחות נעשה נסבל ועובר אינטגרציה הודות לתחושת הביטחון שתבוא הקלה, גם אם היא עדיין לא נתפסה על ידי האגו והינה לא מודעת. רק במקרים נדירים האם הארכיטיפית אינה יכולה או אינה רוצה לשכך את המתח והסבל של הילד.

תפקודי הגוף האקטיביים והפסיביים גלומים במצב המחסה שמאפיין את היחסים הראשוניים וכפופים לפיקוח רחב-הלב של האם שמאשרת אותם. הם שייכים לעונג הביו-פסיכי של מתח והרפיה. לפחות בתרבותנו, שרק בה אנו עוסקים, הם מלווים גם ברגשות רוח של האם, אשר כעולם וכעצמי מקנה ביטחון פנימי וחיצוני ובכך מאשרת תפקודים אלה.

זו מערכת דומיננטית של ביטחון ואמון שמתגלים בתחושת גוף נעימה שאינה מוטלת בספק והינה הכרחית להתפתחות בריאה של האישיות כולה. למחסה ביחסים ראשוניים יש תוצאות חיוניות נוספות, כמו מעבר תקין, חסר מתח וחסר פחד מערנות לשינה, כשהאגו תוך אמון טבעי, המהווה בסיס לציר אגו-עצמי אצל הילד והמבוגר, מתמסר ל-Self. גם במצבים של לא-להיות-אני, האגו חייב לחסות בשלמות העצמי, ואף על פי שהאגו 'לא ער למצב', זהו תנאי בסיסי לקיומו. מסיבה זו הפרעות בשינה, ולא רק אצל הילד, הינן לרוב ביטוי לחרדה בסיסית הנובעת מהפרעה בקשרים בין האגו לבין העצמי ומהעדר תחושה לא-מודעת של אמון שהיא אחד התנאים הבסיסיים לבריאות.

היחסים הראשוניים עם האם, ותחושת הביטחון של הילד באימו מהווים יסוד לא רק של יחס הילד לגופו אלא גם של יחסו לאחרים. בשלב זה הביטחון של היחסים הראשוניים עדיין אינו כולל את הזולת אלא כולל אמא וילד במציאות האחדותית. הגבולות ביניהם מתהווים רק בהדרגה כשני קטבים המפציעים מתוך האחדות דואלית, לכן כאן מונח היסוד לכל התייחסות אמוציונלית לאחרים.

חשיבות הגוף בקשרים ראשוניים, כבסיס ליחסים חברתיים בעתיד, מתרחבת הרבה מעבר לרובד האנושי. אדולף פורטמן¹⁹ ציין שתפקודי הגוף היסודיים אצל בעלי-החיים מספקים את הבסיס לקשריהם החברתיים. אברי הנשימה הופכים לאברי קול, המעטה המחמם של שיער או פרווה - ובשלב מוקדם יותר צבעי הדגים - מבטאים בהמשך מצבי רוח. לשתן, לצואה ולהפרשות מבלוטות יש 'אופי תקשורתי' חשוב. ניתן להיווכח בזאת בצורה ישירה מארגונים חברתיים המשמשים את הציבור ואת הקבוצה להכוונה ולהתמצאות.

ההגנה ביחסים הראשוניים עם האם הינה הקשר החברתי הראשון והמשמעותי ביותר של התינוק. משמעות זו אף מתעצמת בשלב של התגבשות האגו, כאשר העצמי, שהיה קודם מוחצן באם, מוחזר בהדרגה אל הילד. כעת הביטחון באם כבר אינו הביטחון בעצמי כפי שהיה בהתחלה, אלא האם היא גם הזולת וגם החברה המיוצגת על ידי אותו זולת. האמון באם זהה לאמון בחברה אותה היא מייצגת. בשלב זה החברה הינה עולם אימהי המקנה מחסה. הסתגלות לאם, להדרכתה, לסדר, לדרישות ולאיסורים מתרחשת בהתאמה רגשית לחיבתה ולביטחון המוקנה על ידה כמיכל מכיל. מצב מטריארכאלי בסיסי זה תקף ללא קשר לשאלה האם כפי שהניח Briffault²⁰ מבחינה פילוגנטית וחברתית האדם התפתח בקבוצה משפחתית מטריארכאלית של אם וילד. (הנחה זו אינה סותרת את מה שאנו יודעים על המשפחה הקדומה).

¹⁹ Portmann.

²⁰ Briffault, Robert, "The Mothers: The Origins of Sentiments and Institutions", New York, Macmillan, 1927.

גילום הילוד האנושי ביחסים הראשוניים מדגיש, יותר מכל תופעה אחרת, את התלות הקיומית האנושית בחברה, כיוון שבמערכת היחסים הראשונית האם מייצגת חברה. כאשר פורטמן אומר ביחס לבעלי-חיים: "הנטייה אל הדומה מקדימה את ההתרחקות ממנו. ההתבודדות הינה בריחה מאוחרת מקשר טבעי",²¹ הדבר נכון בהחלט גם בהתפתחות האדם. הילד מוכן לחיי חברה מתוך יכולתו הבסיסית לקשרי ארוס במובנם הרחב, ושורשיה של המוכנות נמצאים במחסה היחסים הראשוניים, שהינם היסוד לכל הרגשה טבעית של 'להיות-בבית' בקבוצה חברתית.

הקשר האישי המאוחר יותר בין הילד לאימו, כבסיס לכל מערכת יחסים עתידית אוהבת, ולמעשה כבסיס של כל קשר אנושי, קם או נופל על היחסים הראשוניים. תחושת הביטחון הבלתי מעורערת שמעניק המחסה באהבת אם, מאפשרת לילד לעמוד במתח הלא-נעים במהלך תהליך הנפרדות. הביטחון הזה מאפשר לו לשאת את ההפחתה של האוטומוורפיזם הנכפית עליו במהלך צמיחתו לתוך העולם והחברה. רק כשהוא חווה אם טובה המקלה ומפצה על מצבי אי-נוחות, רוכש הילד את היכולת החיונית לשאת מתח לא-נעים במשך זמן ממושך, ולפתח את האגו כך שיאפשר לו לשאת מצוקה בשעה שהוא מקבל על עצמו את דרישות החברה. בדרך כלל, התגובה האינסטינקטיבית יכולה להיות הימנעות מאי-נוחות או ניסיון לצמצמה ככל שניתן. כך שיסוד התפתחות האדם כיצור חברתי אינו שואה, כפי שמניחה הפסיכואנליזה שטעתה בזיהוי האופי החיובי של מערכת היחסים הראשונית, אלא ביטחון. לא חרדה ונסיגת האהבה, אלא יחסים ראשוניים חיוביים עם האם, בהם שולטים ביטחון, דאגה ואהבה.²² רק באמצעות התנסות רגשית מספקת של אמון וביטחון, רוכש הילד את היכולת לשאת אי-נוחות כאשר היחסים החברתיים דורשים זאת, במילים אחרות, להקריב קרבנות ארוטיים-חברתיים.

יחסים ראשוניים שליליים, חסרי אהבה ומלווים בחרדה, מצמיחים תוקפנות ואינם מהווים קרקע טובה להתפתחות התנהגות חברתית בריאה. במקרים אלה הפחד יכול לגרום להתנהגות מוסרית, אך אנליזה פסיכולוגית עמוקה יותר מוכיחה שכל התפתחות של התנהגות חברתית דרך העמסת יתר על המצפון הינה מסוכנת. בניגוד לכך, ההתנסות המוקדמת באהבה אמיתית מובילה למבנה נפשי שמסוגל לאהוב ולכן יכול לפתח מרכיב התייחסותי בעת התמודדותו עם החברה.

לא רק יחסו של הילד לזולת ולחברה אלא גם יחסו לעצמו נקבעים על ידי היחסים הראשוניים. בשלב האורובורי, העצמי מוחצן באם והילד תלוי בה כולו, לטוב ולרע. לכן תנאי חיים חיוביים משתקפים בתפיסה הלא מודעת, הסמלית והמיתולוגית של הילד, באהבתה של האם הטובה ובהתקבלות על ידה, בשעה שתנאי חיים שליליים משתקפים בדחייה וגינוי על ידי האם הנוראה (Terrible). כבר הדגשנו זאת בהקשר של עמדת האם כלפי גופו של בנה. מאחר שגוף התינוק זהה עם עצמי-גופני, הרי שקבלת גופו אשר בשלב זה הינו הזירה המרכזית בחייו, הופכת לקבלה כשלעצמה.

את ההתנסות של שלב זה ניתן להבין, אם בכלל, באמצעות דימויים מיתולוגיים סמליים המבטאים את כוליות הנפש, ולא הבט אחד של התודעה. מציאות סמלית זו ניכרת בשלבים מאוחרים יותר של התפתחות הילד, בעוד שבשלב המוקדם של התפתחות האדם והאנושות היא רק נרמזת.

אף על פי שגם כאן פועלים גורמים מבניים חיוביים ושליליים, ידוע שקבלה עצמית ואישור עצמי חיובי אינם מולדים אלא מתפתחים במהלך היחסים הראשוניים, שהינם במידה רבה בין-אישיים.

כל הרגשות או העמדות החיוביות המכוונות כלפי היחיד, כמו אישור עצמי או ביטחון עצמי, כלומר, כל העמדות האוטומוורפיות מיסודן, שאינן קשורות לזולת ואינן נובעות מהערכה של

²¹ Portmann, p. 95.

²² אנו נדבר על התוצאות החברתיות של יחסים ראשוניים מופרעים בהקשר להתפתחות לא תקינה של האגו.

הזולת, נתפסו על ידי מערכת המונחים הישנה כנרקסיסטיות. למרות כל המאמצים לרכך התרשמות זו, המונח נרקסיזם תמיד כולל רמזים של השתקפות עצמית ואהבה עצמית. הבנה אמיתית של ייחודיות הקיום האנושי תהיה אפשרית רק כאשר נבין את הקשר הניגודי הקיים תמיד בין התייחסות לזולת לבין האוטומורפיזם, שהופך את האדם לייחודי ומאפשר לו לחוות את התפתחות ייחודיותו כמשמעות האמיתית של קיומו. חשיבותו של האדם היצירתי לחברה כולה מוכיחה קיומו של קשר ניגודי רב משמעות בין צרכיו של היחיד, שאיפתו האוטומורפית להתפתח לבין יכולתו לקחת תפקיד פורה בחיי הקולקטיב.²³ מצד שני, הסתגלות לקולקטיב, תוך התעלמות מצרכיו האישיים לא רק מסרסת את האדם אלא אף מסכנת את החברה, כי היא הופכת את האדם לרכיב בתוך המון וכפי שתולדות האנושות מוכיחות שוב ושוב, עושה אותו טרף לכל פסיכוזה המונית.²⁴

ציר אגו-עצמי חיובי הינו הבסיס למודעות עצמית אוטומורפית. זאת התנסות לא מודעת של האגו האינדיבידואלי עם טבעו השלם, כלומר, למעשה עם העצמי. במערכת היחסים הראשונית התנסות זו מופיעה כהתחברות מושלמת עם האם. הביטחון העצמי תלוי כמעט לחלוטין ביחסים המוקדמים עם האם, ופגיעה בו ניכרת במחלות נוירוטיות ובאופן חלקי גם בהפרעות פסיכוטיות. שוב רואים כאן את מורכבות הקשר הבסיסי בין האוטומורפיזם לבין היחס לזולת.

יחסים ראשוניים חיוביים מאפשרים לילד עמדה של ביטחון כלפי הסביבה האנושית וכלפי גופו מצד אחד, וביטחון מוחלט בעצמי מצד שני. ביטחון עצמי הכרחי ליציבות ציר אגו-עצמי שהוא עמוד השדרה של אוטומורפיזם אינדיבידואלי, ובהמשך של אגו יציב ושל תודעת-אגו. יש להבחין בין אגו יציב ו בטוח, לבין אגו נוקשה, תופעה שתידון בהרחבה בהמשך. אגו בטוח מסוגל להפקיד עצמו בידי ה-Self למשל בשינה, בעת סכנה או בעת תהליך יצירתי. מצד שני, אגו נוקשה הינו אגו חסר ביטחון שהחרדה דוחפת אותו להתלות רק בעצמו.

התפלגות היחסים בין אגו לזולת, בין אגו לגוף ובין אגו לעצמי, שבמערכת היחסים הראשונית קשורים קשר בל ינתק, היא בין התהליכים העיקריים של התפתחות הילד. במידה רבה מאד חולי או בריאות, הצלחתו או כישלונו של האדם בשלב מאוחר יותר בחיים תלויים בתהליך הזה. מההתחלה ממש, לא רק התפתחות האגו אלא גם יכולותיו של היחיד תלויות באופי הקשרים בין האגו לעצמי.

להיות זהה-עם-העצמי בלא הפרעה, תלוי גם בקשר בטוח של האדם לגופו, שמתחיל בשלב מוקדם של ההתפתחות הנפשית, כפי שאי-ביטחון המתגלה בחוויות של ניכור קשור בתחושת חוסר ביטחון גופני ורגשי שמקורה, לעתים קרובות, בחוויות הילדות המוקדמת. היכולת ליצור קשר, אשר באה לידי ביטוי ביחסי אגו-עצמי חיוביים, ושהתפתחותה התקינה מתבססת על מערכת הארוס ביחסים הראשוניים, נוגעת לקשר במובנו הרחב ביותר, ולא רק לקשר עם הסביבה האנושית. יצירת קשר מתחילה בזהות בין אם-עולם-גוף לבין גופו של הילד. בהמשך הקשר עם האם כזולת, והקשר של הילד לגופו נעשים מובחנים זה מזה. הקשר עם החברה ועם העולם ככלל מתפתח על בסיס קשר הארוס של הילד עם אימו, בשעה שמגעו עם גופו ועם העצמי-הגופני קשור להתפתחות של ציר אגו-עצמי יציב.

קשר בסיסי בטוח מאפשר לילד להתחבר לא רק עם חלק העצמי שאנו מכנים עצמי-גופני, אלא גם עם חלק העצמי שבמקור נחוה דרך האם. כפי שראינו, היווצרות עצמי אחדותי – 'הלידה האמיתית' של הילד – תלויה בחוויה חיובית במערכת היחסים המוקדמת בשנת החיים הראשונה. התהליך הינו אנושי, טבעי, מעוגן בארכיטיפ, מונחה על ידי האם הטובה ועל ידי ביטחוננו של הילד באם, ומתפתח בהדרגה ככל שהילד מפציע מזהותו המקורית איתה.

²³ Neumann, Erich, "Art and Time", Bollingen Series XXX, Vol. 3, Princeton University Press.

²⁴ "The Origins and History of Consciousness", Appendix I, "The Group and the Great Individual", p. 421. Appendix II, "Mass Man and the Phenomena of Recollectivization", p. 436.

התפתחותם של אגו תקין ושל עצמי אחדותי בריא, וקשר בריא בין אגו לעצמי תלויים בהתפתחות היחסים הראשוניים. באופן פרדוקסלי, העצמי נחוזה על ידי האגו בשני אופנים שונים, כשייך לו וכאחר המנוכר. הפרדוקס מתפתח דרך הקשר של האגו לעצמי-הגופני ולאם כעצמי.²⁵

תחושת הביטחון של האגו והרגשתו כלפי העצמי, כמו גם יכולתו ליצור קשר עם העצמי ועם הלא-מודע, תלויים בקשר החיובי המוקנה על ידי היחסים הראשוניים. יש לזכור שהלא-מודע עומד מול האגו ומול המודעות כזולת. כפי שקשר בטוח שנרכש במערכת יחסים ראשונית מאפשר יחס בטוח לכל זולת: לאדם, לעולם, לגוף, לעצמי וללא-מודע, כך אי-ביטחון שנרכש במערכת יחסים ראשונית מערער את הקשר עם כל זולת, ועם הלא-מודע שהוא גם של הילד וגם זר לו, ומהווה גם 'עולם אחר' וגם 'ניגוד נפשי'.

הפסיכואנליזה מניחה קו התפתחות של הנפש שעובר משלב העדר האובייקט או שלב הנרקיסזם של אהבה עצמית, לשלב אהבת אובייקט, ורואה אותו כמאפיין הבלעדי של הבגרות הנפשית. אך מוטב לומר, שבהתקדמות מיחסים ראשוניים ליכולת בוגרת לאהבה, מתרחשים תהליכי התפתחות אוטומוורפיים, בהם הדגש הינו על התפתחות אוטונומית של אישיות האדם, יחד עם תהליכי התפתחות הטרונומיים (כפיפות לסמכות חיצונית) דומים, של יחסים בהם דומיננטית התלות בזולת.

מסיבה זו אין לבלבל בין התפתחות אוטומוורפית לבין פסיכולוגיית האגו. ציר אגו-עצמי הוא מרכז של תהליכים מקבילים ומנוגדים, שמתרחשים בין מרכז הכוליות המכוון מצד אחד, לבין תודעה ומרכז האגו מצד שני.

כשלונה של הפסיכואנליזה להכיר בחשיבות הבסיסית של יחסים ראשוניים מתבטא בקושי להבין תופעות אנושיות מרכזיות כמו אהבה או יצירתיות. ניסוחים כמו: "סיוע נרקיסטי צפוי להתקבל ממקורות מהימנים"²⁶ או כפי שנאמר בצורה מוטעית ומפחיתה: "שיטות ריפוי ובעיקר סיוע נרקיסטי אמורים להתקבל ממקורות מהימנים"²⁷, מבטלים את תחושת האמון והביטחון שהילד רוחש לאימו, שהינה כה בסיסית בהתפתחות האדם.

הפסיכואנליזה מתקשה להבין תופעה משמעותית כמו אהבה, מאחר שברמה של היחסים הראשוניים כל ניגוד בין הזדהות ויחסי סובייקט-אובייקט, או הניגוד בין 'נרקיסזם' ו'צרכים מיניים' אינו אפשרי ואינו ישים.* גם כאשר הפסיכואנליזה מצהירה בענווה לכאורה: ש"טבעה של הזדהות ברמה הגבוהה של האהבה עדיין עלומה"²⁸, היא ממשיכה להביט על אהבה, במיוחד אצל נשים, מתוך נקודת ראות מצמצמת.

רק כאשר מכירים בכך שביחסים הראשוניים התייחסות, פעילות אוטומוורפית והנאה מהיות מחוץ לעצמך הם אחד, ניתן להבין את חווית האהבה אצל המבוגרים ואת זיהויה המוטעה אך הסביר עם היחס לאם. מאחר שבשלב האורובורי של הגיל הרך אופייה ה'אוקיאני' והדיפווי של ההזדהות עדיין אינו יודע את הגבולות בין אני ללא-אני היא הופכת לאב-טיפוס של חווית האהבה.

האפשרות של אהבה בין המינים צומחת מתוך מערכת היחסים הראשונית, או אם נאמר זאת במונחים מיתולוגיים, האם הגדולה, הארכיטיפ המטריארכלי של הנשי, היא השומרת והמאכנסת של כל אהבה אנושית.

²⁵ אנו לא נעזו לטעון שהפרדוקס הינו מלכתחילה. אבל אנו מאמינים שטבעה של הנפש משתקף מבראשית. יתכן וניתן לומר שהפרעות בהתפתחות העצמי נובעות מהגורם האנושי בתוך היחסים הראשוניים.

²⁶ Fenichel, Otto, "The psychoanalytical Theory of Neurosis", Kegan Paul, French Tubner, 1947. p. 88

²⁷ Fenichel, p. 479.

* כיום, יש שינוי בתיאוריות הדינמיות אודות הנרקיסזם.

²⁸ Fenichel, p. 86.

שגיאה נפוצה נוספת ביחס לשלב מוקדם זה של התפתחות האדם היא לייחס תחושה של כוח טוטאלי לאחדות הדואלית של טרום-אגו ולמצוא בהרגשה זו את יסודות העמדה המאגית הילדית של האגו כלפי העולם. למעשה שלב טרום-אגו מאופיין בהעדר הבחנה, המקבילה בדיוק ל-'A-Dualism'²⁹ של שונדי. בתנאים אלה אין הצדקה לדבר על כוח. מושג הכוח מתייחס תמיד ובלעדית לקומפלקס-אגו ולתולדות שלו, לעולם לא למבנה האישיות הפתוחה לחוויה של מציאות אחדותית.

יש טעם לדבר על כוח רק כאשר ישנו אגו נוכח, אשר מטענו הליבידינלי חזק דיו לרצות ולהשתמש בכוח, ולהעצים עצמו כאובייקט. שום דבר מזה לא מתאים לשלב האורובורי טרום-אגו חסר הסובייקט והאובייקט. בשעה ששלב זה פורש כאוטו-ארוטי במובן של אהבה עצמית חסרת אובייקט, נראה הגיוני לאפיין אותו כתקופה של נרקיסיזם ראשוני. אך למעשה אפשר לנסח את המציאות שלו רק דרך פרדוקס, בדיוק משום שזה מערך טרום-אגו, ולא ניתן לתארו במונחים של יחסי אובייקט-סובייקט. בהתאמה, אם נדבר בהקשר זה על אהבה עצמית חסרת אובייקט, אנו חייבים לדבר גם על אהבה אוניברסלית חסרת סובייקט ועל להיות אהוב באופן אוניברסלי, חסר סובייקט ואובייקט. במצב המענג של דיפוזיה המקדים את לידת האגו, הילד אינו עושה שום הבחנה בין עולם, לבין אמו וגופו. כך ההתחברות השלמה מאפינת את מצבו והיותו רק-הוא-עצמו.

אנו מדברים על ציר אגו-עצמי משום שההתפתחות והתהליכים הנפשיים שמתרחשים בין המערכות של מודע ולא-מודע לבין המרכזים התואמים אגו ועצמי³⁰ הם אותם שני מרכזים ושתי מערכות הנעות פעם זו אל זו ופעם זו מזו. ציר אגו-עצמי נוצר כאשר האגו ניצב כתולדה של עצמי, כאשר הוא מתרחק מהעצמי. ההתרחקות מגיעה לשיאה במחצית הראשונה של החיים, כאשר הנפש נפרדת למערכות של מודע ולא-מודע והאגו משיג אוטונומיה בולטת. בתהליך האינדיבידואליזציה המאפיין את המחצית השנייה של החיים האגו והעצמי נעים שוב זה כלפי זה. באופן תקין ללא קשר לשינויים במרכז הגרביטציה הקשור בגיל, ציר אגו-עצמי נמצא תמיד בתנועה מאחר שהוא מושפע מכל שינוי בתודעה. לא רק בשינה ובחלומות, אלא בכל תהליך נפשי משתנים היחסים בין המודע ללא-מודע ובין האגו לעצמי.

אולם האגו אינו מפסיק להתקיים כאשר הוא מתקרב לעצמי, הוא רק משתהה, כך שמבחינת ההתנסות העצמית הוא נעלם. אך אין זה אומר שבכך מפסיקה האישיות השלמה להיות מהות הלומדת מהניסיון, אלא שהניסיון נרכש עתה על ידי השלמות של האישיות, על ידי העצמי ולא על ידי התולדה שלו - האגו.³¹

כשאנו מדברים על האגו כתולדה של העצמי, אנו רומזים לכך שהעצמי קיים מוקדם יותר, עצמאי ובלתי תלוי באגו. שלמות ביו-פסיכית, המווסתת את האישיות קיימת לפני התפתחות האגו והתודעה והיא נשארת פעילה גם כאשר הם מושהים, כמו בעת שינה. גם אחרי שהאגו נעשה עצמאי והתודעה התייצבה והפכה שיטתית, הם אינם קבועים ואינם הכרחיים לשלמות הביו-פסיכית. הילד מתקיים בלעדית, וכך גם האדם הישן או ה'נעדר' בשל הפרעה נפשית או בהיותו באכסטזה. עם חזרתו מ'ההיעדרות' להכרה ערה האגו מסוגל, בפוטנציה, להביא עמו חוויה מהמצב בו היה מושהה, כלומר, לכאורה לא קיים.

האגו עשוי לחזור ממצב לא מודע של מערכת טרום-אגו למצב מודעות, ללא כל זיכרון, כמו אחרי מה שנראה כשינה חסרת חלומות או אחרי סוגסטיה פוסט-היפנוטית. יתכן ועקבות ברורים יחסית של זיכרון יהיו ניכרים, כפי שקורה כשאדם נזכר בפתאומיות או בהדרגה בקטעי חלום או שעשוי להופיע זיכרון מידי או הדרגתי של תכנים לא מודעים שניתן להעלותם למודעות.

²⁹ Szondi, Leopold, "Experimentelle Triebdiagnostik." Bern, Huber, 1947.

³⁰ העובדה שהעצמי הוא מרכז לא של הלא-מודע אלא של כלל הנפש אינה משנה הקשר זה.

³¹ החיוניות של מערך זה להבנת דה-פרסונליזציות של תופעות פראפסיכולוגיות מסוימות ברורה, אך לא נדון בה כאן.

בכל מקרה, הקשר הבסיסי בין אגו לעצמי המבוטא במושג ציר אגו-עצמי מאפשר לאגו להגיע דרך העצמי לידיעת חוויות המטביעות את חותמן על האישיות השלמה, בסיטואציה בה האגו עדיין אינו מסוגל לחוות (כמו אצל ילד) או אינו מסוגל יותר לחוות (כמו אצל מבוגר).³²

כל כניסה לשדה ארכיטיפי³³ מובילה להפחתה במודעות, *Abaissement du Niveau Mental, ולהגברת התופעות שניתן לתארן כ'שותפות מיסטית', בהן מטשטשים הגבולות בין סובייקט לאובייקט, והמציאות האחדותית תופסת את מקומה של המציאות הרגילה המוצגת על ידי תודעתנו. עם כל תזוזה של האגו כלפי העצמי, פן המציאות האחדותית נעשה בולט יותר, ובכל תזוזה כלפי האגו הוא פוחת.

לא רק חווית הילד את היחסים המוקדמים, אלא גם החוויה הדתית של אכסטזה, ונניח לעת עתה ל'החוויה הגדולה' של האמנות,³⁴ הינה חוויה של 'מציאות אחדותית'. התופעה בולטת יותר כאשר, כמו בזן בודהיזם,³⁵ אין איחוד מיסטי עם דימוי האל, אבל החוויה המיסטית פותחת את הדרך למציאות מותמרת. החוויה החד פעמית והמתמשכת אופיינית לא רק לתהליך מיסטי אלא גם לתהליך יצירתי וכן, כמעט כל העמים בהיסטוריה ניסו להשיג חוויות כאלו בטקסים בעזרת סמי הזיה. הבסיס למערך נפשי זה הוא שינוי בציר אגו-עצמי, האגו נסוג אל העצמי, ומושהית התודעה התקינה שמרכזה האגו.

כאן יש חשיבות מכרעת לשאלה האם ציר אגו-עצמי התפתח באופן תקין ויציב, והאם ההתפתחות של עצמי אחדותי אכן הושלמה בילדות. במקרה כזה המעבר של האגו אל העצמי מתרחש בתוך נפש המותאמת בשלמותה ומשתחררת ללא פגיעה - כמו בכל לילה - לתוך מה שאנו מכנים הלא-מודע. למרות דמיונם הפורמלי לפסיכוזה, החלומות אינם פתולוגיים, הם עומדים בקשר קומפנסטורי משמעותי כלפי האישיות השלמה וכלפי התודעה, ותורמים לשלמות הנפשית. אולם כאשר התפתחות לקויה פגעה בציר אגו-עצמי או החלישה אותו, כמו למשל במקרה של פגם בהתפתחות עצמי אחדותי בילדות, התוצאה הינה הפרעה לא רק בהתפתחות האגו והתודעה אלא גם בקשר בין האגו לעצמי. יחסים ראשוניים לא יציבים בציר אגו-עצמי מתבטאים בדימוי עצמי שלילי ובמנגנוני הגנה מוגזמים של האגו. המרת ציר אגו-עצמי בכיוון העצמי יכולה להוביל כאן לדיסאינטגרציה של האישיות, ולכל התופעות ההרסניות האופייניות לפסיכוזה. ההצפה שמקורה בלא-מודע, שבדרך כלל מתרחשת כאשר האגו נע בכיוון העצמי מוחלפת כאן בשיסוע האישיות, ההורסת את אחדותה ומבוטאת על ידי דימוי האם הנוראה. כאשר התפקוד של כוליות העצמי נכשל בהפעלת הקומפנסציה הרגילה, אחת מהתוצאות עלולה להיות אובדן האופי הקומפנסטורי מכיוון-הטוטאליות של החלומות.

אמרנו שיחסים ראשוניים הינם הבסיס האונטוגנטי של להיות-בעולם. כעת מתבררת המשמעות המלאה של הצהרה זו. זרם הקשר הרגשי של הילד עם אימו, שבהתחלה היא עבורו לא רק זולת ועצמי אלא גם העולם, מאפשר לילד המתפתח להתנסות בעולם הגדול המלא חיים הסובב אותו.

כידוע לכל יצור חי יש סביבות רבות הנבדלות בסוגן ובהיקפן, ומה שאנו מכנים 'מבנה העולם' תמיד תלוי במערכת הנפשית ובמערך ציר אגו-עצמי. לכן הבטים שונים של מציאות עולים אל קדמת הבמה בזמנים שונים, בהתאמה לדומיננטיות האגו, שהינו הכוח המקטב של התודעה או בהתאמה לדומיננטיות הנטייה של העצמי לכיוון האחדות. אך ידוע שמציאות מאורגנת נתפסת לא כחיבור של חלקים מתים שאינם קשורים זה לזה, אלא כמרקם בו יש זיקה

³² הדבר נכון גם לגבי התנסויות שקודם לכן מעולם לא הגיעו לאגו.

³³ Neumann, "Psyche and the Transformation of the Reality Planes".

* מצב של הרפיה וריכוז מופחת. לראשונה השתמש במושג המורה של יונג, Pierre Janet.

³⁴ Neumann, "Mystical Man".

³⁵ פרסומים של - Suzuki, Daisetz Teitaro על הנושא.

בין המרכיבים האובייקטיביים והסובייקטיביים של החוויה. מציאות זו תלויה באופי הארוס של הליבידו ביחסים הראשוניים.

השקפתה של הפסיכולוגיה האנליטית הינה אחדותית. התיאוריה שלה על הליבידו אינה מניחה ניגודים ספקולטיביים בין ארוס לתנטוס, אלא טוענת שהליבידו של היחיד הוא אחדותי במקור, וקייטובו הינו תופעה משנית. הליבידו 'משקיע' את כל התכנים האובייקטיביים והסובייקטיביים ומקשרם או לכוליות הנפש או למרכז האגו. כפי שביחסים המוקדמים בינקות קשר האהבה החיובי נחוה כדבר ראשוני, כך הליבידו נותן החיים הוא הבסיס לכל חווית חיים ולכל הרחבה של החוויה. כאשר הפרעה במערכת יחסים ראשונית מתבטאת בפגיעה בליבידו או באובדנו, אנו רואים תופעות משניות של חוויות חרדה ומוות, אשר ביחסים ראשוניים חיוביים מרוסנים על ידי העצמי, על ידי האם ועל ידי האגו האינטגרלי של הילד.

יונג השווה את הליבידו עם 'psychic interest' וכך הוא מבהיר הן את אופיו ההשתייכותי והן את זיקתו ליחסים הראשוניים. האינטגרציה של הילד לתוך השדה החי של ארכיטיפ היחסים המוקדמים מאפשרת לו לראשונה לפתח התייחסות, שהינה בעצם התייחסות לגופו, לעצמו ולסביבתו האנושית והעולמית. התגברות עניינו של הילד בחיים, בעצמו ובסביבתו מוזנת על ידי התעניינותו באימו שאהבתה, רכותה והטיפול שלה מהווים 'חלב' נפשי וליבידו בהם תלוי קיומו הפיזי כמו גם הנפשי והרוחני של הילד. לפיכך הפרעה ביחסים ראשוניים מובילה להידרדרות נפשית ורוחנית. הליבידו הזורם מהאם מעורר ומפעיל ערוצים ונטיות אנושיות אותם מגשים הילד האנושי בהתנהגות אנושית בעולם הנתפס כאנושי.

החוויה האנושית מתחילה בתפיסה לא מודעת של העולם כ'המעגל הגדול' ובדומה, שלמות היחסים הראשוניים ואחדות א-עולם הינה גורם מכריע בחיי הילד. כפי שראינו, עבור הילד האם מהווה עולם ועצמי וכך הוא מוצא את עצמו בעולם מאורגן שבו ניתן לחיות ולהתפתח. תחושתו שיש מחסה וביטחון מבטאת את קיומו בעולם שיש בו סדר. מאידך, העדר מחסה והעדר ביטחון מעידים על העדר חווית עולם מסודר או על התפוררותו. סדר זה, כפי שנראה בהמשך, הינו אנתרופוצנטרי* בהכרח והוא המשמעות האמיתית של עולם המרוכז בעצמי, במילים אחרות, הוא נחוה כאילו הילד הוא מרכזו. הגורם ההקפי ביותר בסדר זה הוא המארג התרבותי של הקבוצה, שבתיווכה של האם משפיע על חיי הילד מן הראשית, בעיקר על ידי נורמות ההתנהגות בענייני הטיפול בילד, ההאכלה, שעות השינה וכדומה. בבסיס 'סדר עולם' הכרחי זה שוכן עולם של השקעות ומבנים ליבידינליים, שכמעט אינם ידועים לאם ולילד, וגורמים לילד לחוות את העולם כשלם מסודר ומלוכד (אינטגרטיבי). התפתחות הילד מטרם-אגו לשלב האגו, ממלמול לדיבור, מתינוק פסיבי, חסר-אונים ותלוי לחלוטין לילד המסוגל לנוע בעולם, נעוצה ביחסה של האם. התעניינותה החיה מעצבת וקובעת את העניין ואת ערוצי העניין של הילד.

'סדר העולם' שומר על האופי הליבידינלי שלו, בין אם הוא נחוה על ידי האדם הארכאי או המודרני, ובין אם הוא נחוה על ידי ילד או על ידי מבוגר. אף הבוגר המודרני מסתכל על העולם מנקודת מבט אנתרופוצנטרית. כפי שכבר ציינו, חווית הקשר שנרכשה במציאות האחדותית של היחסים הראשוניים בעלי האופי של ארוס, תלויה בזרימה החופשית של הליבידו בין הילד (הלא-מודע), לבין העולם (האם). מתוך המוכלות, הדו-קיום וההבחנה המתהווה, שאופייניים למערכת יחסים ראשונית, מתפתחת התייחסות מקבילה לעולם כשלמות. למרות הדגש האנתרופוצנטרי, עולם האגו האינטגרלי (שלם, כולל) של הילד הינו פתוח לקולקטיב, משום שהוא מאופיין על ידי עמדות והתייחסויות שמונעות את הפיכת העמדה המרכזית של הילד לסוליפיסיסטית (אין מציאות אלא אני בלבד) ונרקיסיסטית.

הקשר בין האם לעולם מסביר מדוע במיתולוגיה ארכיטיפ האם הגדולה מופיע כטוות אריג וכשומרת שלו. כלומר, היא טווה את הקשר בין העולם והחיים וגם שומרת עליו. הסדר רב

* אנתרופוצנטרי, מציב את האדם במרכז.

המשמעות של העולם וההשתייכות רבת המשמעות של היחיד לעולם תלויים בעניין הליבידינלי-ארוטי בעולם, שמעצבת מערכת היחסים הראשונית. בהתאמה, האם הגדולה של הראשית אינה רק האם עם הילד, אלא היא גם אם האהבה והפוריות, מאחר שדרך הקשר ההדדי שבין המינים חווה האדם הבוגר באופן הקרוב ביותר את הארוס ואופי ההשתייכות האוניברסלי של הנפש האנושית והעל-אנושית.

יש להבין שהסדר בתקופה המטריארכלית שונה מעיקרון הלוגוס הפטריארכלי המאוחר יותר. סדר בתקופה המטריארכלית שייך לעיקרון מוקדם יותר, לעיקרון הארוס, כלומר חוויה של סדר ומשמעות שנקבעת במידה רבה על פי הרגש. במונחים מיתולוגיים השמש כמוליד מקביל לרוח הפטריארכלית של הלוגוס, בעוד אור העולם הלילי של הירח מייצג עיקרון רוחני שונה, המקביל לעולם המטריארכלי של הראשית.³⁶

במיתוס היווני האל הוותיק ארוס, המהווה עיקרון קוסמוגני, מייצג את עיקרון הרוח של התקופה המטריארכלית. התאור הבא על ראשיתם של הדברים לקוח מטקסט יוני קדום:³⁷ אלת הלילה עתיקת היוםמין הייתה "ציפור בעלת כנפיים שחורות. היא הופרתה על ידי הרוח והטילה את ביצת הכסף שלה בחיקה הענק של החשכה. מתוך הביצה קפץ בנו של הרוח החפוזה, שהינו אל בעל כנפי זהב. שמו הוא ארוס, אל האהבה, אך זה לו רק שם אחד, האהוב מכל השמות שהוא נושא... יתר שמותיו של האל, שחלקם נשמעים מאד מלומדים, מתייחסים רק לפרטים מסוימים של הסיפור הישן. השם פרוטוגונוס מעיד שהוא 'הבכור' לכל האלים. השם פאנס מסביר בדיוק את מה שעשה כאשר קפץ מתוך הביצה: הוא גילה והוציא לאור כל מה שקודם היה מונח חבוי בתוך ביצת הכסף, וזה היה העולם כולו".

ביצת הכסף של הלילה היא הירח, מקביל לה אל הרוח הלילי המכונף, כפי שבהמשך שמש-פאלית תקביל לאל הרוח של היום. רוח ירח זה - ארוס - הצומח בהבט הלילי הנשי תואם לתודעה המטריארכלית.³⁸

התודעה המטריארכלית אינה רק המקדימה את התודעה הפטריארכלית, אלא היא צורת תודעה הקרובה יותר ללא-מודע ובעלת דגש רגשי, היא 'איכות האור' הנובעת מתוך רגש חזק, ממערכת הלא-מודע שהיא ביסודה תחושתית. איכות האור המשתנה, הלא יציבה, עומדת בניגוד לבהירות אור הלוגוס השמשי, הקבוע. התודעה המטריארכלית היא התייחסות של קירבה,³⁹ צורתה הגבוהה ביותר היא חכמה (wisdom), המנוגדת לחכמה המופשטת, האובייקטיבית של הלוגוס הפטריארכלי, המביט על דברים ממרחק. היא נקראה "חכמת הלא-מודע והאינסטינקטים של החיים וההשתייכות". מסיבה זו, הצורה הגבוהה ביותר של האם הגדולה היא סופיה, שחכמתה המטריארכלית קשורה לכל הדברים החיים.

אופי הארוס של החכמה האינסטינקטיבית הלא-מודעת חל תמיד על יחסים בין דברים חיים. הוא שקובע את היחסים הראשוניים ובאופן רגיל חולש כרוח טובה וכאם טובה על קיומו המוקדם של הילד, אשר כך מגיע לאינטגרציה עם החיים והעולם. האינטגרציה מתבססת על סדר קיים, והאם היא המארגנת, המסדרת הגדולה של החיים, שבמודע או שללא מודעות קובעת את כיווני הליבדו והקשרים לתוכם יכנס הילד.

³⁶ השאלה האם המיתולוגיה של הירח מקדימה את המיתולוגיה של השמש או ששתיהן התקיימו זו לצד זו מהתחלה, אינה רלבנטית מנקודת מבט פסיכולוגית או ארכיטיפית. מבחינה פסיכו-היסטורית הלא-מודע והנפש הנשית תואמים למיתולוגיות ה"מקדימות" את התודעה ואת עיקרון הלוגוס של העולם הגברי.

³⁷ Kerényi, K., "Gods of the Greeks", London, Thames and Hudson, 1961, p. 16ff.

³⁸ Neumann, "The Moon and Matriarchal Consciousness." Analytical Psychology Club of New York, Spring, 1954.

³⁹ Neumann, "The Moon and Matriarchal Consciousness".

אף על פי שהסדר אם-עולם אנלוגי לשלב של גוף והזנה, הוא נתפס כצורה ייחודית וראשונית של הכרות עם הסובב הקוסמי. אנו מדגישים שוב שיקום זה הינו בעל הדגשה קטונית* וגופנית וגם סמלי. כל מה שהוא רוחני ונפשי נתפס כממשות מוחשית. לכן הרוח כאן אינו משהו מופשט - גם אנו בעצם יוצרים הפשטה מהמוחשי - אלא זו מציאות חיה ומחיייה. בלעדיה הרוח (ספיריט) מעוררת פחד. בשלב זה רוח שטות היא למעשה 'מפלצת'.

פילוגנטית עבור האדם הקמאי ואונטוגנטית עבור הילד, העולם המטריארכלי הוא עולם סמלי, שבו תודעה מטריארכלית מייצגת את העולם הרוחני. המציאות החיצונית עדיין לא נפרדה מהמציאות הפנימית של הנשמה (SOUL) ושל הרוח. שתיהן עדיין נחוות כאחדות, כדבר ממשי ומשמעותי. למשל החוויה הסמלית של חלב פירושה שהחלב נחוה ישירות כאחדות היחסים הבסיסיים, שהם הרבה מעבר למשמעות החלב כמציאות חיצונית, כמזון.

כאשר דיברנו** על התפיסה המיתולוגית של האדם הקמאי ושל הילד, התייחסנו להקשר דומה. החוויה של העולם בסמלים, למשל החוויה של האם כאם הגדולה, היא תפיסה מיתולוגית. בתקופה זו אין עולם חיצוני אובייקטיבי, מופשט או לא קשור. אדרבה, זרמים של ליבידו או קווי התייחסות זורמים מהמרכז האנתרופוצנטרי, שבו ממוקם הילד, לתכני העולם שהם כולם סמלים בעלי משמעות. כך תכנים אלה נוכחים באמת, חדורי נשמה (SOUL) ורוח כאחת, חלקים נומינויים בעולם של אינטראקציות או מערכת של השתייכות. ידוע הקשר בין השקפת עולם אנימיסטית*** ומאגית של האדם הקמאי ושל עולם הילד. כאן ברצוני רק להדגיש שהדבר מבוסס על ההתייחסות ואופי הארוס של המציאות המטריארכלית.

הקיום הינו בתוך הסדר האימהי ותלוי בו, אך אין פירושו שהעולם נחוה רק בדמות האם הטובה. האם הגדולה חובקת חיים ומוות, אולם כפי שהיום עולה מתוך חשכת הלילה, כך גם כוח הקיום של האם הגדולה תמיד ראוי לאמון. גם כאשר היא מפחידה או הורגת, כמולידה הנצחית היא מחיייה כל מה שהומת ומקיימת את מחזור החיים הנצחי בסדר עולמי בלתי מעורר.

ההבט הטוב של האימהות גובר על פחד, כאב ונטישה הגלומים ביחסים ראשוניים. לכן למרות החוויות השליליות הילד אינו מאבד את תחושת המחסה וההגנה הנובעים מהיותו באינטגרציה עם סדר גבוה יותר.

עולם מאורגן שיכול לעשות אינטגרציה גם של גורמים שליליים, מאפיין אנשים בריאים מבוגרים וילדים כאחד. חשיבותם של יחסים ראשוניים טובים מתבררת כאשר רואים מה קורה כשקשר כזה אינו שורד. יחסים ראשוניים מופרעים או הרוסים הם בין הגורמים העיקריים לפסיכוזה הידועה כסכיזופרניה. לעתים קרובות הפרעה מתחילה כשהמטופל חש שמגיע סוף העולם. בחזיונותיו ובחלומותיו, ומאוחר יותר בחוויה המודעת, מתנפצת אחדות העולם. העולם נראה כמתפורר לדברים מתים ומבודדים או אם חלקי עולם נשארים, התפוררותו מתבטאת במאבק בין גורמים וכוחות עוינים.

באופן רגיל העולם מורכב מיחסים חיים, דינמיים, מסודרים, המהווים את אחדות החיים שבהם, כמו בפרספקטיבה אופטית, הדברים נראים זה לצד זה, זה מול זה או זה אחרי זה, כלומר, ביחס אחד לשני. הם כפופים לסדר היררכי. הסדר והקשרים מעידים על ליבידו המחיייה את הנפש, הנמצא ביחס של זהות לא-מודעת עם העולם. אך כאשר מסיבות שונות חל קלקול ביחסים ראשוניים, מופיעה האם הנוראה ונגרמת הפרעה בהתפתחות ההתייחסות של הילד לגופו, לעצמי ולזולת בכלל ההבטים.

* קטונית, מיוונית, שוכן בעולם התחתון, אדמתי, גשמי, חומרי.

** "The Origins and History of Consciousness."

*** אנימיסטי, הדוגל באנימיזם. השקפה המייחסת נפש ותודעה לכל חפץ ביקום.

הרס זה של עולם-זולת בא לידי ביטוי בסכיזופרניה, עם הרגרסיה לעולמה של האם הנוראה. מתפוררת המציאות האחדותית הסמלית, אשר בסכיזופרניה מתחייב לעתים קרובות על ידי חזיונות גרסיבים והזיות. התוצאה היא סוף העולם, הנחווה ככאוס, כלומר, התפרקות לתוך בלבול חסר משמעות של שברים חסרי צורה וחסרי קשר. או שהוא נחווה כסדר ריק, נוקשה וכפייתי של מערכת מתה, בדומה למערכת קואורדינטות ללא התכנים החיים שהיא אמורה לתאם ביניהם.

ארכיטיפ האם הנוראה קשור במוות, בכיליון, בבצורת, ברעב ובעקרות. הארכיטיפ חולש על עולם הסכיזופרניה כאשר ישנה הפרדה קיצונית מדי מהכוחות היוצרים הבסיסיים של המטרנאלי או עוינות כלפיהם. פירוק העולם והאישיות דרך ביטול עיקרון הארוס עומד כניגוד להתפתחות הטבעית של אישיות הילד, בה עיקרון הארוס מתגלה כיתרונה של האם הטובה על האם הנוראה, כאינטגרציה של כל מערכות היחסים בין הילד כאני לבין הזולת כגוף, כעצמי, כחבר וכעולם.

ההתפתחות התקינה של הילד, המובטחת באמצעות יחסים ראשוניים בטוחים, מגיעה לשיאה עם התהוות אגו אינטגרציה המפציע כאשר הילד חי במצב של זהות עם האם הטובה, וכאשר הוא בעל יכולת להטמיע את החוויה השלילית עד לנקודה מסוימת או לפרק אותה. בהדרגה מתהווה קוטב אגו של ציר אגו-עצמי, העצמי נעשה הקרקע שהנפש מכה בה שורשים.

באופן כללי המצב האנושי נמצא בשיווי משקל ובקומפנסציה באמצעות פעולות-הגומלין של התנהגות ביו-פסיכית טבעית והתגובות החברתיות המיוצגות על ידי האם, כך שתהליך ההתבגרות מתנהל כמובן מאליו, אלא אם נסיבות חריגות מפריעות למערכת זו.

ההתפתחות של אגו אינטגרציה מתחילה בשלב האורובורי המוקדם של היחסים הראשוניים, אבל רק בשלב השני, המטריארכלי, הנשלט על ידי ארכיטיפ האם, משיג האגו האינטגרלי את עמדתו המרכזית. במילים אחרות, בתום שנת החיים הראשונה, עם 'לידתו האמיתית' מתחיל הילד לפתח אגו אינטגרלי ועמדה אנתרופוצנטרית.